۲۱۵-۲۲۸

اثربخشی آموزش همدلی در کاهش نشانگان نافرمانی کودکان پیش‌دبستانی

سمیه الله‌پناه[۱] سهیلا قلی‌زاده[۲] عابد مهدوی[۳] آناهیتا ایزدپناه[۴]

چکیده: کودکان دارای نشانگان نافرمانی افرادی هستند که به دلیل مشکلات عاطفی و هیجانی رفتارهای برون‌نمود از خود بروز می‌دهند. یکی از متغیرهای تأثیرگذار در نحوه مراقبت از کودکان در برابر بسیاری از مشکلات برون‌نمود، همدلی است. پژوهش حاضر با هدف اثربخشی آموزش همدلی مبتنی بر مدل روزنبرگ (ارتباط بدون خشونت) در کاهش نشانگان نافرمانی کودکان پیش‌دبستانی انجام شده است. روش پژوهش از نوع نیمه‌آزمایشی طرح پیش‌آزمون ـ پس‌آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری همه کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی، رده سنی ۵ تا ۶ سال در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ بودند که در مهدکودک شادآفرین شهر تهران، منطقه ۱۵ مشغول به‌تحصیل بودند. حجم نمونه از میان کودکان واجد شرایط، ۳۰ کودک بود که به روش نمونه‌گیری در دسترس، به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵نفر) و گروه کنترل (۱۵نفر) گمارده شدند. آموزش همدلی(زبان زرافه) برای ده جلسه ۴۵ دقیقه‌ای برای گروه آزمایش اجرا شد، اما برای گروه کنترل هیچ‌گونه مداخله‌ای صورت نگرفت. ابزار گردآوری داده‌ها، برای سنجش نافرمانی سیاهه رفتاری کودک آخنباخ (۱۳۸۵) بود. پس از اجرای سیاهه رفتاری آخنباخ در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون، داده‌ها با نرم‌افزار SPSS-24 و با بهره‌گیری از آمار توصیفی و آمار استنباطی (روش کوواریانس چندمتغیری) مورد تجزیه و تحلیل قرارگرفتند. یافته‌های پژوهش نشان دادند که آموزش همدلی در علائم نافرمانی گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل مؤثر بوده است، به‌طوری‌که موجب کاهش این علائم در گروه آزمایش شده است ($P<۰/۰۱$). بنابراین، آموزش مهارتهای همدلی به کودکان پیش‌دبستانی می‌تواند یکی از راهکارهای روان‌شناختی مهار نافرمانی در مهدکودکها، مدارس و سایر مراکز اصلاح رفتار باشد.

کلید واژگان: آموزش همدلی، نافرمانی، کودکان پیش‌دبستانی، مهدکودک، مدارس

☑ تاریخ دریافت: ۹۹/۸/۱۷ ☑ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۳۰

۱. **نویسنده مسئول:** دانشجوی دوره دکتری روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.
Email: somaye.allahpanah@gmail.com

۲. دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.
Email: soheila.da95@gmail.com

۳. دانش‌آموخته دوره دکتری روانشناسی تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. **Email:** Abed_mahdavi@yahoo.com

۴. دانشجوی دوره دکتری روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.
Email: anahita.izadpanah.kahangi@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

مشکلات دوران کودکی و نوجوانی را می‌توان به‌طورکلی به دو گروه بزرگ، اما همپوش تقسیم کرد. مشکلات برون‌نمود[1] و درون‌نمود[2]. مشکلات درون‌نمود بیشتر متوجه خود فرد است تا دیگران. گوشه‌گیری، افسردگی، خجالتی بودن و هراسها نمونه‌هایی از رفتارهای درون‌نمودند. کودکانی که اختلالهای برون‌نمود دارند، بیشتر رفتارهایی را نشان می‌دهند که این رفتارها متوجه دیگران است. رفتارهای پرخاشگری، نافرمانی، سرکشی، رفتار آزارشی و خطرناک شامل رفتارهای برون‌نمودند (هاردمن[3] و همکاران، ۱۳۹۶). رفتارهای اخلال‌گرانه (مختل‌کننده)، به‌ویژه نافرمانی و پرخاشگری به‌صورت نظام‌مند، از رایج‌ترین دلایل ارجاع داده شدن کودکان و نوجوانان برای ارزیابی روان‌پزشکی‌اند (شرودر و گوردون[4]، ۱۳۹۳). نافرمانی رفتاری خودسرانه است که در آن کودک نسبت به تبعیت از فرامین والدین مقاومت کلامی یا فیزیکی فعال از خود نشان می‌دهد (بارکلی[5]، ۱۹۹۷). آشکارترین و شدیدترین نمونه مخالفت‌ورزی در دوران تحولی کودک در ۱۸ تا ۲۴ ماهگی به اوج می‌رسد. اما زمانی جنبه آسیب‌شناختی به‌خود می‌گیرد که از نظر تداوم و شدت وضعیت غیرعادی پیدا کند (سادوک[6] و همکاران، ۱۳۹۴). یکی از ملاکهای اصلی اختلال نافرمانی مقابله‌ای در ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی عبارت است از الگوی مکرر و پایداری از خلق خشمگین / تحریک‌پذیر، رفتار ستیزه‌جویانه / لجبازی. نشانه‌های آنی اختلال اغلب بخشی از یک الگوی مشکل‌آفرین تعامل با دیگران است. علاوه بر این، مبتلایان این اختلال معمولاً خود را خشمگین، لجباز یا سرکش نمی‌دانند. به‌عکس، غالباً رفتار خود را به‌عنوان پاسخی به خواسته‌ها یا شرایط نامعقول، توجیه می‌کنند (ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی، ۲۰۱۳). پژوهشهایی که به بررسی سبب‌شناسی این اختلال پرداخته‌اند، علت نافرمانی مقابله‌ای را عوامل سرشتی (مانند مشکلات تنظیم هیجان)، عوامل محیطی (مانند شیوه‌های فرزندپروری خشن، متناقض یا توأم با غفلت) و نشانگرهای عصبی-زیستی (مانند پایین‌تر بودن کورتیزول پایه، ناهنجاریهایی در قشر پیش‌پیشانی و بادامه) عنوان کرده‌اند. یکی از اصلی‌ترین نشانگان نافرمانی در کودکان سنین پیش از دبستان می‌تواند عدم درک تفاوت میان خود و دیگری باشد. کودک به سبب خودمیان‌بینی قادر به درک دیدگاه طرف مقابل نیست. پیاژه خودمیان‌بینی کودک را حاصل عدم تمایز و درک دنیای خارج از خود می‌داند. در این وضعیت کودک به شی بیرونی ساخت نمی‌دهد بلکه او را جزیی از خود می‌داند، به بیان دیگر خودمیان‌بینی مفهوم ناتوانی در درک نظرهای دیگران، فقدان احساس نیاز

1. Externalizing
2. Internalizing
3. Hardman
4. Schroeder & Gordon
5. Barkley
6. Sadock

به جستجـوی دیدگاههـا و واقعیتهـای مـوجـود مـوافق برای تأییـد نظر خـود اوسـت (منصور، ۱۳۷۹). همچنین آنچه ابتدا تلاشی بوده ازسوی کودک برای تثبیت خودمختاری ممکن است به یک الگوی رفتاری شدت‌یافته تبدیل شود. والدینی که روشهایی افراطی‌تر بـرای ابراز و به کـرسی نشـاندن اراده و خواست خود دارند، ممکن است در ایجاد شدن کشمکشها و مناقشات مزمن فرزندان خود سهم داشته باشند. (سـادوک و همکاران، ۱۳۹۴). دیـدگاه روان‌تحلیلگری کلاسیک نیز معتقد اسـت که مناقشـات یا تعارضات حل نشده (سادوک و همکاران،۱۳۹۴) فرایندهای نیمه‌هوشیـار، زمینه‌سـازها یا غریزه‌ها (هاردمن و همکاران، ۱۳۹۶) سبب قـوی‌تر شـدن و افـزایش رفتارهای چـالشگرانه می‌شود که صاحبان قدرت را هدف قرار می‌دهد. در دیدگاه رفتاری، بر جنبه‌های محیطی، که رفتار را تولید، تقویت، کاهش یا تنبیه می‌کند، تأکید می‌شود (هاردمن و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به تبیینهای متفاوتی که برای علت اختلال ارائه می‌شود، بسیاری از متخصصان با این حرف کافمن (۱۹۹۷) هم عقیده‌اند که می‌گوید: «هم اختلال رفتاری و هم علل آن معمولاً چند بعدی‌اند، به‌ندرت ممکن است که اختلالها یا علل آنها در شکلی خالـص و روشـن نمایان شـوند (هاردمن و همکاران، ۱۳۹۶). دامنـه شیوع اختلال لجبازی و نافرمانی از ۱ تا ۱۱ درصد و برآورد متوسط آن در حدود ۳/۳ درصد است. این میزان شیوع ممکن است بسته به سن و جنسیت کودک متغیر باشد. این اختلال پیش از نوجوانی ظاهراً در پسران تاحدی بیشتر از دختران (به نسبت۱/۴ به ۱) است (ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی، ۲۰۱۳). پیش‌آگهی برای اختلال نافرمانی مقابله‌ای در کودکان تا اندازه‌ای به عملکرد خانواده و ایجاد اختلالات روانی همبود وابسته است (سادوک و همکاران، ۱۳۹۴). درمانهای به‌کار برده شده برای این اختلال طیفی گسترده را هم برای کودک و هم برای پدر و مادر شامل می‌شود. بر اساس فراتحلیل اثربخشی مداخلات روان‌شناختی و آموزشی بر کاهش نشانگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای بیشترین اثربخشی مربوط به درمان و آموزش فردی است و کمترین اثربخشی نیز مربوط به روش والدگری بر کاهش علائم بود (یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۷). در پنج سال اخیر، پژوهشهای داخلی اثربخشی برخی راهبردهای درمانی و آموزشی را برای کودکان با نشانگان نافرمانی تأیید کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به اثربخشی شناخت احساسها و هیجانهای چهره‌ای بر تنظیم شناختی هیجان، مهارتهای اجتماعی و کاهش نشانه‌های مرضی درکودکان با اختلال نافرمـانی مقابله‌ای اشـاره کـرد (وطن‌خواه امجـد و عامـری، ۱۳۹۹). بازی‌درمانی با رویـکرد شناختی-رفتاری (روحانی و ایزدی، ۱۳۹۹) و رویکرد شناخت اجتماعی (رضایی، ۱۳۹۹) و بازی‌درمانی مبتنی بر تعامل والد-کودک (بهمنی و جهان‌بخشی، ۱۳۹۹) موجب کاهش نشانه‌ها و مشکلات رفتاری کودکان با اختلال برون‌نمود می‌شود. همچنین آموزش نظریه ذهن مـوجب افزایش مهارتهای اجتماعی کودکـان با نشـانگان نافرمـانی می‌شـود (فرنیا و همکاران ۱۳۹۹). شن‌بازی درمانی نیز در بهبودبخشی رفتارهای خصمانه، لجبازی و رفتار مقابله‌ای اثرگذار است (عبداللهی بقرآبادی، ۱۳۹۷). مقایسه درمان

مبتنی بر تعهد و پـذیـرش و رفتار درمانی دیالکتیکی نشان داده که هر دو رویـکرد، در درمـان اختلال نافرمانی مقابـله‌ای مؤثرنـد و بین درمانها به لحـاظ اثـربخشی تفاوت معناداری وجود نداشـت (رادفر و همکاران، ۱۳۹۵)، همچنین طاهر و همکاران (۱۳۹۵) اثـربخشی آمـوزش همدلی و مـدیریت خشـم را بر بازداری پاسخ، شناخت اجتماعی و سازگاری کودکان با نشانگان نافرمانی مقابله‌ای بررسی و نتایج را این‌گونه گزارش کرده‌اند که این آموزشها موجب بهبود سازگاری کلی، سازگاری عاطفی و سازگاری اجتماعی می‌شود و بهبود بازداری پاسخ، شناخت اجتماعی و مؤلفه‌های آن را در کودکان مبتلا به این اختلال درپی دارد. همچنین پژوهش ولز[1] و همکاران (۲۰۲۰) نشان داد که کودکانی که دارای مشکلات رفتاری‌اند احساسات و اهداف دیگران را اشتباه تفسیر می‌کنند. صفات کودکان با نشانگان نافرمانی مقابله‌ای تاحدی با کمبود در مهارت همدلی تعریف می‌شـود (فریک و کمپ[2]،۲۰۲۱) و ایـن کودکان عملکرد پایین‌تری در همدلی نسبت به کودکان بهنجار دارند (بهروزی و همکاران، ۱۳۹۵) و ممکن است تعاملات اجتماعی معمول را سوءتعبیر کنند و افراد را دشمن تلقی کرده و در پاسخ به آنها به پرخاشگری متوسل شوند (شاه‌حسینی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۴). همدلی به‌معنای دیدن دنیا از زاویه دید دیگران، توانایی عاطفی برای تجربه هیجانهای دیگران و توانایی شناختی برای فهم هیجانهای دیگران است. به بیانی دیگر همدلی توانایی انسان برای شناسایی و پاسخ‌دهی به حالات ذهنی دیگران است. با وجود تعـاریف متنوع همدلی، اغلب اندیشمنـدان آن را دارای سـه عنصر اصلی می‌دانند: الف) پاسخی اثرگذار بر دیگری که اغلب و نه همیشه، مستلزم آن است که فرد در حالت عاطفی فرد دیگر سهیم شود؛ ب) توانایی شناختی دیدن دنیا از دیدگاه دیگران؛ ج) تنظیم هیجانی (موسویان و همکاران، ۱۳۹۸). همدلی یکی از حیاتی‌ترین مهارتهای اجتماعی است و به سـازش‌یافتگی کودک با دنیای بـیرون کمک می‌کند. از آنجایی که آغاز اختلال نافرمانی مقـابله‌ای در اوایل کـودکی از رفتـار کـودک پیش‌دبستانی قابل تشخیص است و همدلی با احسـاس دیـگران در کاهـش رفتارهای مخل اهمیت دارد، استفاده از روشهای آموزشی از سنین پایین می‌تواند برای این کودکان مفید باشد (اکرم-اکبلوت[3] و همکاران، ۲۰۱۹). از آنجـا که در پژوهشهـای پـیشین اثربخـشی آموزش همـدلی به گـروه سـنی ۵ تا ۶ سـال (سنین پیش از دبستان) مورد مطالعه قرار نگرفته است و همچنین بسیاری از پژوهشهای انجام شده بر جنبه‌های شناختی یا رفتاری تأکید دارند و جنبه هیجانی مغفول مانده‌است، این امر انگیزه‌ای مناسب برای پیشبرد پژوهش پیش روست. ضمن آنکه رویکرد ارتباط بدون خشونت (NVC)[4] مارشال روزنبرگ نیز در ایـن پژوهشهـا مـورد توجه نبوده است. ارتبـاط بدون خـشونت (زبان زندگی)، ارتباطی مبتنی بر

1. Wells
2. Frick & Kemp
3. Ekerim-Akbulut
4. Nonviolent communication

درک متقابل و تلاش برای رهایی از ذهن فریبکاری است که تلاش می‌کند استدلالهای فرد بر اساس داده‌های راستی آزمایی نشده باشد. در این روش کودک در سه مرحله به آگاهی می‌رسد: ۱) دیگران چه چیزهایی مشاهده کرده‌اند؟ ۲) چه احساسی دارند؟ ۳) نیازشان چیست؟ پس از کشف این سه مرحله با شنیدن تقاضای آنها مرحله چهارم بررسی می‌شود. چه چیزی زندگی آنها را غنی می‌کند؟ (روزنبرگ[1]، ۱۳۹۵). در این روش زرافه و شغال سعی در آموزش مفاهیم فوق دارند: شغال نماد فرصت‌طلبی و خودبینی است. زرافه شادی، صلح و سهیم بودن را ترویج می‌کند. در این بازی آموزشی ویژگیهای زرافه و شغال وجود کودک توصیف می‌شود و کودک به این موضوع آگاهی پیدا می‌کند که هنگام زرافه بودن و شغال بودن چگونه صحبت کند؟ (مول[2]، ۱۳۹۷). از آنجا که مدل زبان زرافه روزنبرگ از بازیهای استعاره‌ای استفاده کرده است و مطابق با پژوهش گلفام و رنگین‌کمان (۱۳۸۶)، کودکان سنین پیش از دبستان می‌توانند مفاهیم استعاری را بفهمند و این روش با ویژگیهای عصبی- تحولی آنها منطبق است، لذا انگیزه لازم برای انجام دادن پژوهش فراهم می‌شود. بر این اساس پژوهش حاضر به این پرسش پاسخ می‌دهد که آیا آموزش همدلی براساس مدل روزنبرگ (زبان زرافه) در کاهش نشانگان نافرمانی کودکان پیش‌دبستان مؤثر است؟

فرضیه

- آموزش مهارت همدلی به کودکان پیش‌دبستانی موجب کاهش نشانگان اختلال نافرمانی می‌شود.

روش و اجرای مراحل پژوهش

پژوهش حاضر از نوع نیمه آزمایشی طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل است.

جامعه آماری همه کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی، رده سنی ۵ تا ۶ سال در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ بود که در مهدکودک شادآفرین در شهر تهران منطقه ۱۵ مشغول به‌تحصیل بودند و با ابزار سیاهه رفتاری آخنباخ (۱۳۸۵) شناسایی شده‌اند.

نمونه آماری، از بین کودکان واجد شرایط تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان نمونه پژوهشی به‌صورت دردسترس انتخاب و به شیوه تصادفی در گروههای کنترل (۱۵ نفر) و آزمایش(۱۵نفر) گمارده شدند.

ابزار پژوهش سیاهه رفتار کودک آخنباخ (CBCL) بود. این پرسشنامه دارای دو بخش است. بخش اول مربوط به صلاحیت کودک در زمینه‌های گوناگون مانند فعالیتهای روابط اجتماعی و مدرسه است. بخش دوم مربوط به مشکلات عاطفی- رفتاری است. زیرمقیاسهای این آزمون شامل نشانگان

1. Rosenberg
2. Mol

اضطراب/افسردگی، شکایات جسمانی، مشکلات اجتماعی، مشکلات توجه و تفکر، رفتارهای قانون‌شکنی و رفتارهای پرخاشگرانه است که در پژوهش حاضر زیرمقیاسهای پرخاشگری و نافرمانی پرسشنامه مطابق با متغیر وابسته و گروه سنی هدف، ساده‌سازی شده و به تأیید دو تن از اساتید دانشگاه رسیده، سپس مورد استفاده قرارگرفته است. در پژوهش مینایی (۱۳۸۵) دامنه ضرایب همسانی درونی مقیاسها با به‌کارگیری فرمول آلفای کرونباخ از ۰/۶۳ تا ۰/۹۵ گزارش شده است. ثبات زمانی مقیاسها با روش آزمون-بازآزمون با یک فاصله زمانی ۸-۵ هفته بررسی شده که دامنه ضرایب ثبات زمانی از ۰/۳۲ تا ۰/۶۷ به‌دست آمده است. همچنین توافق میان پاسخ‌دهندگان نیز مورد بررسی قرار گرفته است که دامنه این ضرایب از ۰/۰۹ تا ۰/۶۷ نوسان داشته است. به‌طورکلی در پژوهش مینایی (۱۳۸۵) این نتیجه حاصل شده که این پرسشنامه از اعتبار و روایی مطلوب و بالایی برخوردار است و با اطمینان می‌توان از آن برای سنجش اختلالات عاطفی-رفتاری کودکان و نوجوانان استفاده کرد. یزدخواستی و عریضی (۱۳۹۰) ضریب اعتبار آلفای کرونباخ را برای این پرسشنامه در سه فرم والدین، معلم و کودک به‌ترتیب ۰/۹۰، ۰/۹۳ و ۰/۸۲ به‌دست آورده‌اند و در مورد اعتبار سازه همبستگی خرده‌مقیاسهای بخش مشکلات رفتاری-هیجانی با نمره کلی این بخش در سه نسخه والدین، معلم و کودک به‌ترتیب ۰/۸۸-۰/۶۲، ۰/۹۱-۰/۴۴ و ۰/۸۵-۰/۵۱ و همبستگی خرده‌مقیاسهای بخش مهارتها با نمره کلی این بخش در سه نسخه والدین، معلم و کودک به‌ترتیب ۰/۸۲-۰/۲۴، ۰/۹۳-۰/۷۷ و ۰/۸۷-۰/۶۴ گزارش کرده‌اند (مینایی، ۱۳۸۵؛ یزدخواستی و عریضی، ۱۳۹۰).

- **پروتکل آموزش همدلی:** برنامه آموزشی زبان زرافه برگرفته از روش ارتباط بدون‌خشونت مارشال روزنبرگ است که برای گروه سنی ۵ تا ۱۰ سال نگاشته شده است (سبحانی، ۱۳۹۵). مهارت همدلی براساس گامهایی آموزش داده شده که عبارت‌اند از:
  - آشنایی با احساسات فیزیولوژیک
  - آشنایی با احساسات روان‌شناختی نظیر غم، عصبانیت، خوشحالی
  - تمرکز بر شباهتها و تفاوتهای احساس خود با دیگران و تأکید بر احساس خود
  - تقویت پاسخهای همدلانه

آموزش مهارتهای همدلی برای ۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای در گروه آزمایش اجرا شده است. شایان ذکر است که پس از پایان یافتن پژوهش همین آموزش برای گروه کنترل نیز به اجرا درآمده است.

در تعریف عملیاتی مفهوم آموزش مهارت همدلی مبتنی بر مدل روزنبرگ بهره‌گیری از مجموعه کارگاههایی است که سبحانی (۱۳۹۵) طراحی کرده است. همچنین منظور از نافرمانی نمره‌ای است که شرکت‌کنندگان از طریق فرم والد سیاهه رفتاری آخنباخ به‌دست آورده‌اند.

جدول ۱. رئوس محتوای آموزش همدلی براساس مدل مارشال روزنبرگ

جلسه	هدف و محتوا	وسایل	روش اجرا
۱	دیدن زرافه در خود ودیگران، شنیدن ویژگیهای اساسی زرافه	توپ نرم، عروسک زرافه، کاغذ A۴، مدادرنگی، پاستل و چسب نواری	معرفی با توپ، بازی، نقاشی، داستان، نمایشگاه نقاشی
۲	معرفی تفاوتهای میان روش زرافه و شغال (بیان کردن خود و گوش دادن به دیگران)	عکس یا عروسک شغال، اشیای متفاوت که بتوان از آنها مانند مانع استفاده کرد، صندلی	بازی
۳	آشنایی با راههای مختلف بیان احساس، تهیه واژه‌نامه مربوط به احساس، اجزای همدلی (تلاش برای تشخیص احساسات خود و دیگران)، همدلی با خود و دیگران، برقراری ارتباط میان نیازها و احساسات	برگ A۴، کاربرگ، مدادرنگی، پاستل، چسب نواری و ماتیکی، قیچی	بازی، پانتومیم، نقاشی
۴	راههای مختلف گوش دادن به خود و دیگران، امکان انتخاب روش شنیدن (گوش دادن فعال)، پیامدهای مختلف حاصل از انتخاب روش شنیدن	تل سر، برگه A۴، نمونه از گوش زرافه و شغال، مدادرنگی، پاستل، چسب ماتیکی و نواری، قیچی	بازی، کاردستی، داستان، گفت وگو
۵	بیان ترس، راهبردهای مقابله با ترس، همدلی با احساس ترس	کاغذ A۴ و A۳، مدادرنگی، پاستل، تصاویر برای کمک به قصه‌گویی	داستان، نقاشی گروهی، نقاشی
۶	پذیرش احساس شرم به‌عنوان یک حس، یافتن نیازهای پشت احساس شرم	کاغذ A۴ و A۳، مدادرنگی، پاستل	پانتومیم، نقاشی، نمایش
۷	برقراری ارتباط میان خشم و نیازهای تأمین‌نشده، آگاهی بر تفاوت علت و محرک خشم، راههای متفاوت واکنش در هنگام عصبانیت	کاغذ A۴ و A۳، مدادرنگی، پاستل، نمونه گوش زرافه و شغال	بازی، نقاشی
۸	راههای متفاوت واکنش خشم در شرایط عصبانیت دیگران، روشهای متفاوت گوش دادن به خشم دیگران	نمونه گوش زرافه و شغال	بازی، گفتگو، داستان
۹	وجود اشتراک تجربه خشم برای بزرگسالان و کودکان، توجه به نیازها «نه گفتن، نه شنیدن» به روش زرافه‌ای، معرفی زبان عمل مثبت، تفاوت میان زبان عمل مثبت و منفی	کاغذ A۴ و A۳، مدادرنگی، پاستل	بازی، نقاشی، نمایش، پانتومیم، گفت وگو
۱۰	زندگی شادمانه‌تر، جمع‌بندی و مرور آموخته‌ها، ایجاد شادی و ارتباط میان تسهیلگر و کودکان	کاغذ A۳، مدادرنگی، پاستل، مجموعه نقاشیهای کودکان، چسب نواری، پاکت، ۱۰ کارتی که عناوین و فعالیت اصلی جلسات را در آنها نوشته شده باشد.	بازی، نقاشی، نمایشگاه نقاشی

◉ **شیوه اجرا:** ملاک ورود اعضا به گروه کودکان با نشانگان نافرمانی تشخیص متخصص و ارزیابی بالینی، عدم وجود اختلال سایکوتیک و روان‌پریشی، عدم مصرف دارو، عدم وجود اختلالهای همایندی بود، همچنین رده سنی کودکان ۵ سال و ۶ ماه تا ۶ سال و ۱۲ ماه بود. معیارهای خروج از پژوهش، دو جلسه غیبت در فرایند اجرای پروتکل و مصرف دارو بود. شایان ذکر است که همه مشارکت‌کنندگان در جریان پژوهش حضور داشتند و از روند پژوهش خارج نشدند.

ضمن آنکه پیش از اجرای مداخله جلسه توجیهی برای والدین (اغلب مادران) به‌منظور توجیه فرایند پژوهش برگزار شد و رضایت ایشان برای شرکت فرزندانشان در فرایند مداخله اخذ شد. در این پژوهش قانون داکا برای رعایت حقوق مشارکت‌کنندگان در گروه کنترل رعایت شد و پروتکل آموزش همدلی پس از اجرای کار پژوهش برای این گروه نیز اجرا شد.

◉ **روش تحلیل:** برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخصهای آمار توصیفی و تحلیل کوواریانس چندمتغیری از نرم افزار آماری SPSS-24 بهره‌گیری شد.

یافته‌ها

ابتدا به شاخصهای آمار توصیفی مربوط به نمرات متغیر نافرمانی/ پرخاشگری/قانون شکنی پرداخته می‌شود.

جدول ۲. شاخصهای توصیفی مؤلفه قانون‌شکنی در دو گروه آزمایش و کنترل

شاخص		گروه آزمایش		گروه کنترل	
متغیر	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
قانون شکنی	پیش‌آزمون	۶/۲۷	۲/۰۸۶	۷/۲۳	۱/۹۸
	پس‌آزمون	۳/۵۳	۱/۷۳	۷/۰۷	۱/۹۸

میانگین نمره قانون‌شکنی در مرحله پیش‌آزمون در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس‌آزمون، میزان میانگین قانون‌شکنی در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، درحالی‌که در گروه کنترل نمرات قانون‌شکنی از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۳. شاخصهای توصیفی مؤلفه پرخاشگری در دو گروه آزمایش و کنترل

شاخص		گروه آزمایش		گروه کنترل	
متغیر	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
پرخاشگری	پیش‌آزمون	۱۹/۸۰	۳/۸۳	۱۹/۸۰	۲/۱۸
	پس‌آزمون	۱۰/۴	۲/۰۹	۲۰/۰۷	۲/۲۲

میانگین نمره پرخاشگری در مرحله پیش‌آزمون و در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس‌آزمون، میزان میانگین پرخاشگری در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، درحالی‌که در گروه کنترل نمرات پرخاشگری از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۴. شاخصهای توصیفی مؤلفه رفتار نافرمانی مقابله‌ای در دو گروه آزمایش و کنترل

شاخص		گروه آزمایش		گروه کنترل	
متغیر	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
رفتار نافرمانی مقابله‌ای	پیش‌آزمون	۶/۴	۱/۵۹	۶	۰/۹۳
	پس‌آزمون	۳/۸۷	۰/۹۹	۶/۰۷	۰/۸۸

میانگین نمره رفتار نافرمانی مقابله‌ای در مرحله پیش‌آزمون و در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس‌آزمون، میزان میانگین پرخاشگری در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، درحالی‌که در گروه کنترل نمرات رفتار نافرمانی مقابله‌ای از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۵. شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های نافرمانی/ پرخاشگری در دو گروه آزمایش و کنترل

شاخص		گروه آزمایش		گروه کنترل	
متغیر	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
قانون‌شکنی	پیش‌آزمون	۶/۲۷	۲/۰۸۶	۷/۲۳	۱/۹۸
	پس‌آزمون	۳/۵۳	۱/۷۳	۷/۰۷	۱/۹۸
پرخاشگری	پیش‌آزمون	۱۹/۸۰	۳/۸۳	۱۹/۸۰	۲/۱۸
	پس‌آزمون	۱۰/۴	۲/۰۹	۲۰/۰۷	۲/۲۲
رفتار نافرمانی مقابله‌ای	پیش‌آزمون	۶/۴	۱/۵۹	۶	۰/۹۳
	پس‌آزمون	۳/۸۷	۰/۹۹	۶/۰۷	۰/۸۸
نمره کل نافرمانی پرخاشگری	پیش‌آزمون	۳۲/۳	۶/۶۷	۳۳	۳/۷۳
	پس‌آزمون	۱۷/۸	۳/۷۸	۳۳/۲	۳/۷۸

براساس جدول شماره ۵، میانگین نمره‌های قانون‌شکنی، نافرمانی و پرخاشگری در مرحله پیش‌آزمون در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس‌آزمون، میزان میانگین نمره‌های قانون‌شکنی، نافرمانی و پرخاشگری در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، درحالی‌که در گروه کنترل نمرات از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۶. نتایج تحلیل کواریانس علائم نافرمانی-پرخاشگری در دو گروه آزمایش و کنترل

منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معنا داری	اندازه اثر Eta^2
پیش‌آزمون	۱۷۹/۰۸۱	۱	۱۷۹/۰۸۱	۲۱/۸۰۸	۰/۰۰۰	۰/۴۴۷
گروه	۱۶۹۱/۹۹۴	۱	۱۶۹۱/۹۹۴	۲۰۶/۰۴۴	۰/۰۰۰	۰/۸۸۴
خطا	۲۲۱/۷۱۹	۲۷	۸/۲۱۲			
کل	۲۱۶۸۷/۰۰۰	۳۰				

با توجه به نتایج جدول شماره ۶ و مقدار F محاسبه شده ($F=۲۰۶/۰۴۴$ ، $P<۰/۰۱$) برای نمرات پس‌آزمون نافرمانی در هر دو گروه آزمایش و کنترل، پس از ثابت نگهداشتن اثر نمرات پیش‌آزمون معنادار است. به‌این ترتیب، میانگین علائم نافرمانی/پرخاشگری در مرحله پس‌آزمون در گروه آزمایش پایین‌تر از گروه کنترل است. بنابراین مداخله مبتنی بر «آموزش همدلی» بر علائم نافرمانی/ پرخاشگری گروه آزمایش که این برنامه را دریافت کرده‌اند در مقایسه با گروه کنترل که این برنامه را دریافت نکرده‌اند مؤثر بوده است و موجب کاهش این علائم در گروه آزمایش شده است.

براساس یافته‌های پژوهش، فرضیه پژوهشی «آموزش مهارت همدلی به کودکان پیش‌دبستانی موجب کاهش نشانگان نافرمانی می‌شود» تأیید شد. به‌عبارت‌دیگر آموزش مهارتهای همدلی، کاهش نشانگان اختلال نافرمانی در کودکان پیش‌دبستانی را در پی خواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف اثربخشی آموزش همدلی براساس مدل روزنبرگ بر نشانگان نافرمانی کودکان پیش‌دبستانی انجام شده است. بررسی نتایج پژوهش حاضر نشان داده که آموزش همدلی مدل روزنبرگ (زبان زرافه) بر نشانگان نافرمانی اثرگذار است ($P<۰/۰۱$). نتایج پژوهشهای طاهر و همکاران (۱۳۹۵) نشان داده که آموزش همدلی و مدیریت خشم موجب بهبود سازگاری کلی، سازگاری عاطفی

و سازگاری اجتماعی می‌شود و بهبود بازداری پاسخ، شناخت اجتماعی و مؤلفه‌های آن را در کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای درپی دارد. همچنین یافته‌های پژوهش شاه‌حسینی‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) نشان می‌دهند که آموزش همدلی از طریق قصه‌گویی بر کاهش نشانه‌های اختلال نافرمانی مقابله‌ای دانش‌آموزان اثرگذار است. این یافتـه با پژوهـش برزگربفرویی (۱۳۹۴) منطبق است که بیان می‌دارد آموزش همدلی بر میزان پرخاشگری و سازگاری دانش‌آموزان تأثیر دارد. ولز و همکاران (۲۰۲۰) تأیید می‌کنند که کودکانی که دارای مشکلات رفتاری‌اند احساسات و اهداف دیگران را اشتباه تفسیر می‌کنند. یافته‌های پژوهش اکرم-اکبولوت و همکاران (۲۰۱۹) نیز نشان می‌دهند که میانجیگری همدلی با احساسات دیگران در کاهش رفتارهای مخل مؤثر است. پژوهش اوکرنی[1] و همکاران (۲۰۱۷) مشخص کرده که کودکان با نشانگان نافرمانی مقابله‌ای در دیدگاه گرفتن از احساسات و درک احساسات دوسویه نقص نشان می‌دهند. در نتیجه نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهشهای بیان شده همسوست. در راستای تبیین یافته‌های اثربخشی مدل روزنبرگ بر نشانگان نافرمانی کودکان پیش‌دبستانی می‌توان گفت این کودکان در مقایسه با کودکان عادی تواناییهای دیدگاه‌گیری محدودتری دارند و مشکلات همدلی در آنها بیشتر مشاهده می‌شود. این کودکان در رمزگردانی سرنخها مشکل دارند و به‌صورت انتخابی بیشتر به سرنخهای خصمانه توجه می‌کنند و اغلب نیات دیـگران را نادرست تفسیر می‌کـنند (ماتیس و لاکمن[2]، ۲۰۱۰). آموزش همدلی به دلیل عمق بخشیدن به رفتارهای هیجانی، احساسی و شناختی کودک به او فرصت می‌دهد دنیا را از چشم دیگران ببیند (سیگل[3] و همکاران، ۱۳۹۸) و به کودکان امکان می‌دهد خود را با آنچه دیگران درباره وی احساس یا فکر می‌کنند، هماهنگ سازد، با پیرامون خود ارتباط برقرار و از وارد کردن آسیب به افراد دیگر خودداری کند. مدل آموزش همدلی روزنبرگ به سبب نو بودن شیوه برقراری ارتباط گفتاری و شنیداری و سعی در تقویت مهارتهای کلامی و ارتباطی، کودک را به برقراری ارتباط بدون خشونت و بازسازی چگونگی بیان خود و گوش دادن به دیگران قادر می‌سازد به طوری‌که کودک جملات آگاهانه و مبتنی بر مسئولیت و شناخت را نسبت به آنچه درک می‌کند به جای واکنشهای غیرارادی برمی‌گزیند. لذا تأکید بر این مهارت و تقویت آن یکی از نکات مهم در تربیت کودک است و می‌توان با آموزش مهارتهای همدلی به کودکان نافرمان سبب رشد و تحول احساس همدلی در آنها شد تا بتوانند در ارتباطات خود برخوردی همدلانه داشته باشند و این امر موجب کاهش نافرمانی درکودکان و در نتیجه سبب تغییر چرخه نافرمانی در مراکز آموزشی به چرخه مهر و محبت خواهد شد. با توجه به اینکه نمونه آماری در بافت شهری بوده است، لذا تعمیم آن برای سایر کودکان با احتیاط انجام شود و برای اطمینان از یافته‌های پژوهش بهتر است که پژوهشهایی مشابه در سطحی گسترده‌تر و در سایر نقاط کشور و مناطق اجرا و شواهد تجربی کافی برای کاربست آن فراهم شود. از آنجا که شواهد

1. O'Kearney
2. Mattys & Lochman
3. Siegel

تجربی این نکته را آشکار ساخته‌اند که همدلی در فـرایند تحول و بر اساس تجربـه‌های کودک آموخته می‌شود و انسان از رفتارها و واکنشهای دیگران چگونگی انجام دادن آن را می‌آموزد، پیشنهاد می‌شود با افزایش آموزشهای عمومی برای والدین مهارتهای همدلی را در آنان افزایش داد تا از این طریق بتوان از بروز مشکلات رفتاری و روان‌شناختی در کودکان پیشگیری کرد. همچنین پیشنهاد می‌شود مدارس، مهد کودکها، مراکز بهزیستی، مراکز تربیت و اصلاح در جریان برنامه‌های تعلیم و تربیتی خود از آموزش همدلی به مثابه ابزاری برای بهبود مشکلات رفتاری کودکان استفاده کنند. همچنین اطلاع‌رسانی نتایج این‌گونه پژوهشها از طریق رسانه‌هـای عـمومی و انعکاس آن به والدین و معلمـان در ایـن زمینـه مؤثر خواهد بود.

منابع

REFERENCES

انجمن روانپزشکی آمریکا. (۲۰۱۳). *راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی DSM5*، ترجمه هامایاک آوادیس یانس، حسن هاشمی میناباد و داود عرب‌قهستانی (۱۳۹۴). تهران: انتشارات رشد.

بارکلی، راسل ای. (۱۹۹۷). *کودکان نافرمان: برنامه آموزش والدین: راهنمای روانشناسان بالینی برای ارزیابی و درمان مشکلات رفتاری و نافرمانی کودکان*، ترجمه حمید علیزاده و حبیبه‌السادات سجادی (۱۳۹۲). تهران: انتشارات رشد.

برزگر بفرویی، کاظم. (۱۳۹۴). تاثیر آموزش همدلی بر سازگاری اجتماعی و پرخاشگری دانش‌آموزان دختر. *فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۳(۹)، ۲۱-۳۲.

بهروزی، ناصر؛ فرزادی، فاطمه و فرامرزی، حمید. (۱۳۹۵). رابطه علّی خشونت فیزیکی و عاطفی والدین با مدیریت خشم و رفتارهای پرخاشگرانه کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای با میانجی‌گری رابطه والد-فرزند و همدلی. *فصلنامه سلامت روان کودک*، ۳(۳)، ۴۳-۵۸.

بهمنی، مهسا و جهان‌بخشی، زهرا. (۱۳۹۹). اثربخشی برنامه مداخله‌ای بازی‌درمانی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر بهبود کیفیت تعامل والد-کودک و کاهش پرخاشگری کودکان پیش‌دبستانی. *فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۱ (۴۴)، ۱۳۱-۱۵۶.

رادفر، شکوفه؛ ملازمانی، فاطمه و کاوئی، سوسن. (۱۳۹۵). مقایسه اثربخشی دو روش درمانی پذیرش/ تعهد و روش رفتار درمانی دیالکتیکی بر نافرمانی مقابله‌ای در یک بیمارستان نظامی. *فصلنامه روان‌شناسی نظامی*، ۷ (۲۵)، ۵-۱۹.

رضایی، سعید. (۱۳۹۹). اثربخشی بازی‌درمانی با رویکرد شناخت اجتماعی بر مشکلات رفتاری کودکان با اختلال‌های رفتاری برون‌نمود. *فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۱(۴۴)، ۲۱۹-۲۳۴.

روحانی، عباس و ایزدی، صبورا. (۱۳۹۹). بررسی تاثیر بازی‌درمانی با رویکرد شناختی-رفتاری بر پرخاشگری، اختلال نافرمانی مقابله‌ای، اختلال نقص توجه-بیش‌فعالی در دانش‌آموزان پسر دوره دبستان. *فصلنامه روانشناسی تحلیلی-شناختی*، ۱۱ (۴۳)، ۲۵-۳۷.

روزنبرگ، مارشال. (۲۰۰۳). *ارتباط بدون خشونت زبان زندگی*، ترجمه کامران رحیمیان (۱۳۹۵). تهران: نشر اختران.

سادوک، بنجامین؛ سادوک، ویرجینیا و رویبز، پدرو. (۲۰۱۵). *خلاصه روانپزشکی کاپلان و سادوک بر اساس ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی، جلد سوم*، ترجمه مهدی گنجی (۱۳۹۴). تهران: انتشارات ساوالان.

سبحانی، فرشته. (۱۳۹۵). *زبان زرافه: کلمات پنجره‌اند یا دیوار (کارگاههای ارتباط بدون خشونت برای کودکان ۵ تا ۱۰ سال)*، ترجمه فرشته سبحانی (۱۳۹۵). تهران: نشر اختران.

سیگل، دنیل جی. و پین برایسون، تینا. (۲۰۱۸). *مغز چالش‌جو: چگونه شجاعت، کنجکاوی و تاب‌آوری را در کودک‌تان پرورش دهید*، ترجمه شیوا جمشیدی (۱۳۹۸). تهران: نشر اسبار.

شاه‌حسینی‌نیا، علی‌رضا؛ کلانترهرمزی، آتوسا و فرحبخش،کیومرث. (۱۳۹۴). تاثیر آموزش همدلی از طریق قصه‌گویی بر کاهش نشانه‌های اختلال نافرمانی مقابله‌ای کودکان. *پژوهش‌های مشاوره*،۱۴(۵۶)، ۶۸-۸۸.

شرودر، کارولین اس و گوردون، بتی ان. (۱۳۹۳). *سنجش و درمان مشکلات دوران کودکی*، ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: انتشارات دانژه.

طاهر، محبوبه؛ ابوالقاسمی، عباس؛ حاجلو، نادر و نریمانی، محمد. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزشهای «همدلی» و «مدیریت خشم» بر بازداری پاسخ کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *مجله مطالعات ناتوانی*، (۶)، ۲۲۴-۲۳۱.

_____ . (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش همدلی و مدیریت خشم بر شناخت اجتماعی کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی *مقابله‌ای*. *دو فصلنامه شناخت اجتماعی*، ۵ (۲)، ۷۲-۹۳.

طاهر، محبوبه؛ ابوالقاسمی، عباس و نریمانی، محمد. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش همدلی و آموزش مدیریت خشم مبتنی بر رویکرد شناختی-رفتاری بر سازگاری دانش‌آموزان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *فصلنامه روان‌شناسی مدرسه*، ۵ (۱)، ۲۶-۴۷.

عبدالهی‌بقرآبادی، قاسم. (۱۳۹۷). اثربخشی شن‌بازی درمانی در کاهش نشانگان کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *ماهنامه رویش روانشناسی*، ۷ (۸)، ۱-۱۶.

فرنیا، وحید؛ فرجی، رضا؛ رشیدی، علی‌رضا؛ داوری‌نژاد، عمران؛ سالمی، صفورا و خانگی، مریم. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش نظریه ذهن بر مهارتهای اجتماعی دانش‌آموزان دارای اختلال نافرمانی‌مقابله‌ای. *فصلنامه پژوهش‌های مشاوره*، ۱۹ (۷۴)، ۹۱-۱۰۵.

گلفام، ارسلان و رنگین‌کمان، فرانک. (۱۳۸۶). فراگیری استعاره در کودکان پیش از دبستان. *مجموعه مقالات دانشگاه علامه طباطبایی*، (۲۲۰)، ۷۰۸-۷۱۸.

منصور، محمود. (۱۳۷۹). *روان‌شناسی ژنتیک: تحول روانی از تولد تا پیری*. تهران: انتشارات سمت.

موسویان، سمانه سادات؛ طلایی، ابراهیم؛ فردانش، هاشم و بختیاری، ابوالفضل. (۱۳۹۸). تدوین چارچوبی به‌منظور ارائه آموزش مبتنی بر همدلی در کلاس درس. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۳۵ (۳)، ۹-۳۳.

مول، *جاستین*. (۲۰۱۷). *زرافه و شغال درونمان را بشناسیم*، ترجمه یاسمن رنگین‌کمان (۱۳۹۷). تهران: انتشارت نسل نواندیش.

مینایی، اصغر. (۱۳۸۵). انطباق و هنجاریابی سیاهه رفتاری کودک آخنباخ، پرسشنامه خودسنجی و فرم گزارش معلم. *فصلنامه کودکان استثنایی*، ۶ (۱)، ۵۲۹-۵۵۸.

وطن‌خواه‌امجد، فرزانه و عامری، فریده. (۱۳۹۹). تاثیر آموزش شناخت احساسها و هیجان‌های چهره‌ای بر تنظیم شناختی هیجان، مهارتهای اجتماعی و نشانه‌های مرضی درکودکان با اختلال نافرمانی‌مقابله‌ای. *فصنامه توانمندسازی کودکان استثنایی*، ۱۱ (۲)، ۶۱-۴۹.

هادرمن، مایکل ام؛ درو، کلیفورد جی و اگن، ام. وینستون. (۱۳۹۶). *روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی: «جامعه، مدرسه و خانواده»*، ترجمه حمید علیزاده، کامران گنجی، مجید یوسفی لویه و فریبا یادگاری. تهران: انتشارات دانژه.

یزدخواستی، فریبا و عریضی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). هنجاریابی سه نسخه کودک، پدر/ مادر و معلم سیاهه رفتار کودک در شهر اصفهان. *مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران*، ۱۷(۱)، ۶۰-۷۰.

یعقوبی، ابوالقاسمی؛ مهدوی، آزاده و محمدزاده، سروه. (۱۳۹۷). فراتحلیل اثربخشی مداخلات روان‌شناختی و آموزشی برکاهش نشانه‌های اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *فصلنامه سلامت روان کودک*، ۵ (۲)، ۱۶۴-۱۷۳.

Ekerim-Akbulut, M., Şen, H. H., Beşiroğlu, B., & Selçuk, B. (2019). The role of theory of mind, emotion knowledge and empathy in preschoolers' disruptive behavior. *Journal of Child and Family Studies*, *29*, 128-143.

Frick, P. J., & Kemp, E. C. (2021). Conduct disorders and empathy development. *Annual Review of Clinical Psychology, 17,* 391-416.

Mattys, W., & Lochman, J. E. (2010). *Oppositional defiant disorder and conduct disorder in childhood.* John Wiley & Sons.

O'Kearney, R., Salmon, K., Liwag, M., Fortune, C.-A., & Dawel, A. (2017). Emotional abilities in children with oppositional defiant disorder (ODD): Impairments in perspective-taking and understanding mixed emotions are associated with high callous–unemotional traits. *Child Psychiatry and Human Development, 48*(2), 346-357.

Wells, A. E., Hunnikin, L. M., Ash, D. P., & van Goozen, S. H. M. (2020). Children with behavioural problems misinterpret the emotions and intentions of others. *Journal of Abnormal Child Psychology, 48*(2), 213-221.

Quarterly Journal of
Education

Reducing Disobedience among Preschoolers through Teaching Empathy

S. Allaahpanaah[1] ◉ S. Gholizaadeh[2] ◉ A. Mahdavi[3] ◉ A. Izadpanaah[4]

Abstract

Disobedience in children is caused by affective defects such as lack of empathy which can be remedied through teaching. To assess the effectiveness of a course on empathy for preschoolers, known as the Giraffe's Language, a group of thirty 5-6 year olds who had exhibited signs of disobedience was randomly divided into two groups of equal size, one of which went through a ten session course on empathy with each session being of 45 minutes length. Both groups' empathy was measured before and after the course implementation utilizing the Achenbach's Checklist with assumed validity. Data analyses revealed, as expected, that the experimental group showed significantly less disobedience after the course. Thus the effectiveness of the said course was confirmed.

Keywords: teaching empathy, disobedience, preschoolers, preschools, schools

Date Received: Nov. 7, 2020 **Date Accepted:** June 20, 2021

1. **Corresponding Author:** Doctoral student in Psychology & Education of Exceptional Children, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
   E-mail: somaye.allahpanah@gmail.com
2. M.A. in Psychology & Education of Exceptional Children, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
   E-mail: soheila.da95@gmail.com
3. Ph.D. in Educational Psychology, University of Tehran, Tehran, Iran.
   E-mail: Abed_mahdavi@yahoo.com
4. Doctoral student in Psychology & Education of Exceptional Children, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
   E-mail: anahita.izadpanah.kahangi@gmail.com